

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷، صفحات ۹۷-۱۲۱

بررسی رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل رود شهرستان جیرفت با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده

امیر نعیمی، رضوان مهنی رفتار، و سید محمد جواد سبحانی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۷/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۹

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل رود شهرستان جیرفت با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده در تابستان ۱۳۹۶ انجام شد. روش تحقیق پیمایشی-توصیفی بود. جامعه آماری در دسترس تحقیق زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل رود بودند (N=۱۲۸۸). حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۲۹۷ نفر تعیین شد. برای مطالعه افراد نمونه، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تناسبی استفاده شد. ابزار تحقیق پرسشنامه بود که روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد که بین متغیرهای زمینه‌ای تحقیق (نگرش زیست‌محیطی، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده) و متغیر میانجی (نیت زیست‌محیطی) رابطه مثبت و معنی‌دار در سطح معنی‌داری یک درصد وجود دارد؛ همچنین، رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار بین نیت و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی مورد مطالعه در سطح معنی‌داری یک درصد وجود دارد.

* به ترتیب، نویسنده مسئول و استادیار گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشگاه زنجان (a.naeimi@znu.ac.ir)؛ دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان؛ و دکترای ترویج و آموزش کشاورزی.

به طور کلی، متغیرهای زمینه‌ای توانستند از طریق نیت زیست‌محیطی، ۶۳ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی مورد مطالعه را تبیین کنند.

کلیدواژه‌ها: حفاظت از محیط زیست، زنان روستایی، رفتارهای سازگار با محیط زیست، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، جبرفت (شهرستان).

مقدمه

امروزه، کره زمین دچار مشکلات زیست‌محیطی متعدد مانند آلودگی صوتی و آلودگی هوا، افزایش دما، تغییر اقلیم، کاهش منابع تجدیدشونده و همچنین، تغییر در سبک زندگی و الگوهای مصرف است که بسیاری از این مسائل پیامد رفتارها و کنش‌های انسانی در تقابل با محیط است (۱۵). با افزایش آگاهی مردم درباره تأثیر زیانبار سبک زندگی بر محیط زیست در جوامع امروزی، سیاستمداران و برنامه‌ریزان روی تغییر رفتارهای زیست‌محیطی از طریق تغییر سیاست‌های محیط زیست و همچنین، کاربرد روان‌شناسی محیط زیست تمرکز کرده‌اند (۲۲). مسائل زیست‌محیطی یکی از دغدغه‌های مهم انسان در هزاره سوم است؛ بسیاری از این مسائل به علت بروز رفتارهای نامناسب زیست‌محیطی توسط انسان‌ها ایجاد شده است، که این رفتارهای نامناسب نقشی به‌سزا در چالش‌های زیست‌محیطی جهانی دارند (۱۵، ۱۷). در دنیای کنونی که محیط زیست در حال تخریب بسیار گسترده است، فرهنگ‌سازی در راستای صیانت از محیط زیست مبتنی بر توسعه پایدار ضروری است. بنابراین، مشارکت فعال زنان در راستای نهادینه‌سازی فرهنگ زیست‌محیطی و ضرورت ایجاد بسترهای لازم برای نیل به توسعه پایدار امری است که جهانیان آن را پذیرفته و بر آن تأکید دارند. در واقع، زنان فرهنگ‌سازان توسعه پایدار به‌شمار می‌آیند (۱). زنان روستایی از مهم‌ترین قشرهای فعال روستایی هستند که می‌توانند نقشی به‌سزا در تحقق اهداف توسعه پایدار به‌طور عام و پایداری زیست‌محیطی به‌طور خاص در محیط روستایی ایفا کنند. در مناطق روستایی، زنان همواره ارتباط نزدیکی با محیط‌زیست دارند و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از آن بهره‌مند می‌شوند. بنابراین، لازم است که فعالیت‌های

زیست‌محیطی آنها مورد توجه قرار گیرد. زنان می‌توانند مسیر بسیاری از رفتارهای پرخطر ناسازگار با محیط زیست را تغییر دهند (۱۹).

بنابراین، از آنجا که زنان روستایی بخش قابل توجهی از جمعیت روستایی را تشکیل می‌دهند و در بیشتر فعالیت‌های کشاورزی و روستایی مشارکت دارند، می‌توانند تأثیری شگرف در پیشبرد اهداف و سیاست‌های توسعه پایدار روستایی در زمینه‌های مختلف داشته باشند (۱). از سوی دیگر، زنان روستایی همواره توانایی‌هایی بالقوه در زمینه فرهنگ‌سازی و حفاظت در راستای اهداف پایداری منابع طبیعی و محیط زیست داشته‌اند که در محیط خانواده نیز با توجه به نقش تربیتی آنها در انتقال موضوعات تربیتی و فرهنگی به فرزندان خود، می‌توانند رفتارهای حفاظت از محیط زیست را به همسران، فرزندان و سایر افراد انتقال دهند و باعث اصلاح رفتار ناسازگار با محیط زیست شوند (۱۹).

زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود نیز از این قاعده مستثنی نیستند که در این راستا، نقش خدمات تسهیل‌گری ترویج و آموزش کشاورزی در ارتقای دانش و بهبود رفتار زنان روستایی از طریق تغییر نگرش نسبت به مسائل زیست‌محیطی بسیار مهم است. همچنین، رسانه‌ها با نقش آگاه‌سازی و ارتقای فرهنگ محیط زیست در این حوزه، وظیفه‌ای مهم برعهده دارند (۱). بررسی مطالعاتی که تاکنون در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی صورت گرفته است، نشان می‌دهد که جامعه آماری مورد بررسی در این مطالعات شامل همه اقشار جامعه روستایی بوده و تحقیقات اندکی در دست است که به طور خاص، روی رفتارهای زیست‌محیطی زنان روستایی تمرکز کرده‌اند. زنان مدیران خانه و جامعه و عامل اصلی انتقال فرهنگ و اصلاح مصرف جامعه به‌شمار می‌روند و رفتارهای زیست‌محیطی نیز به علت ارتباط آنها با مقوله‌های فرهنگ‌سازی، می‌تواند یکی از ارکان اصلی وظایف تربیتی و فرهنگی زنان روستایی قلمداد شود. با توجه به اینکه در مناطق روستایی شهرستان جیرفت غالب فعالیت روستاییان، کشاورزی و به‌خصوص کشت محصولات جالیزی و صیفی‌جات است، مشکلات زیست‌محیطی عدیده در مراحل کاشت، داشت و برداشت این محصولات ایجاد شده، که به ناپایداری منابع آبی، خاک و نابودی زیست‌بوم انجامیده است؛ این

ناپایداری در اثر بروز رفتارهای ناسازگار با محیط زیست اعم از مصرف بی‌رویه کود و سموم شیمیایی، شخم عمیق خاک و استفاده بیش از حد از منابع آبی، روش‌های آبیاری سنتی و غیراصولی به وجود آمده است. تنوع و اهمیت نقش‌های زنان روستایی در فعالیت‌های توسعه کشاورزی پایدار همواره مد نظر محققان و صاحب‌نظران بوده است. زنان روستایی به دلایل خاص روان‌شناختی از الگوهای رفتاری متفاوت با مردان برخوردارند؛ آنها نابودی محیط زیست را زودتر درک کرده و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند و با توجه به زمینه ذهنی و تجربی مطلوب برای نگهداری و پاکی منابع آبی و خاکی، این منابع را آلوده نمی‌کنند و همچنین، از پوشش‌های گیاهی بنا به اعتقادات مذهبی حفاظت می‌کنند. بنابراین، زنان روستایی می‌توانند در زمینه کاهش رفتارهای مخرب زیست‌محیطی در خانواده و محیط روستایی محل زندگی خود تأثیرگذار باشند و زمینه‌ساز افزایش پایداری زیست‌محیطی به عنوان یکی از ابعاد مهم کشاورزی پایدار شوند.

به همین منظور، برای درک و توسعه رفتارهای سازگار با محیط زیست، به یک چارچوب یا مدل نظری مدون نیاز است. درک رفتارهای مرتبط با محیط زیست بسیار مهم است، زیرا در توسعه نظریه‌های مربوط به مدیریت رفتار زیست‌محیطی نقشی به‌سزا دارد. در زمینه تبیین این رفتار، نظریه‌های مختلفی از قبیل نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده (TPB)^(۱)، نظریه فعال‌سازی هنجار^(۲) و نظریه ارزش-عقیده-هنجار^(۳) وجود دارند که هر کدام از جایگاهی ویژه در مباحث نظریه‌پردازی برخوردارند. ولی نتایج فراتحلیل مدل‌های رفتاری ارائه‌شده از سال ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۳ نشان می‌دهد نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده که توسط فیشرین و آجرن^(۴) طی سال‌های ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۳ ارائه شده و تکامل یافته، یکی از نظریه‌های بسیار مهم و کاربردی برای مطالعه رفتارهای زیست‌محیطی است (۱۹). در تحقیقی، آرمیتاج و کونر^(۵)، با بررسی ۱۸۵ مطالعه مرتبط با رفتار، از نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده برای تدوین چارچوب نظری استفاده کرده و بدین نتیجه رسیدند که نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده مقیاس مفیدی برای تبیین و پیش‌بینی رفتار واقعی است. به‌طور کلی، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده به مطالعه سه عامل اصلی «نگرش»^(۵) نسبت به رفتار، «هنجار ذهنی»^(۶) و

«کنترل رفتاری درک‌شده»^(۷) می‌پردازد. بر اساس این نظریه، تمامی این عوامل انسان را به سمت شکل‌دهی به تمایلات رفتاری خاص هدایت می‌کنند (۳). عامل نگرش نسبت به رفتار اشاره به میزان ارزیابی فرد از مطلوب یا نامطلوب بودن انجام فعل خاص دارد. عامل هنجار ذهنی نیز به عنوان فشار اجتماعی درک‌شده برای انجام یا عدم انجام رفتار شناخته می‌شود (۲). از سوی دیگر، عامل کنترل رفتاری درک‌شده میزان ادراک شخص از سهولت و یا دشواری انجام رفتاری خاص را مطرح می‌کند؛ بر اساس این تعریف، افرادی که دارای درجه بالاتری از کنترل هستند، احتمال قوی‌تری برای انجام رفتار خاص را خواهند داشت. قصد و تمایل رفتاری نیز به عنوان آمادگی فرد برای انجام رفتار خاص تعریف شده و یک پیش‌شرط ضروری از رفتار واقعی خواهد بود (۱۷). برای سنجش رفتارهای زیست‌محیطی با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، مطالعات متعدد صورت گرفته است، که نتایج برخی از آنها در پی می‌آید.

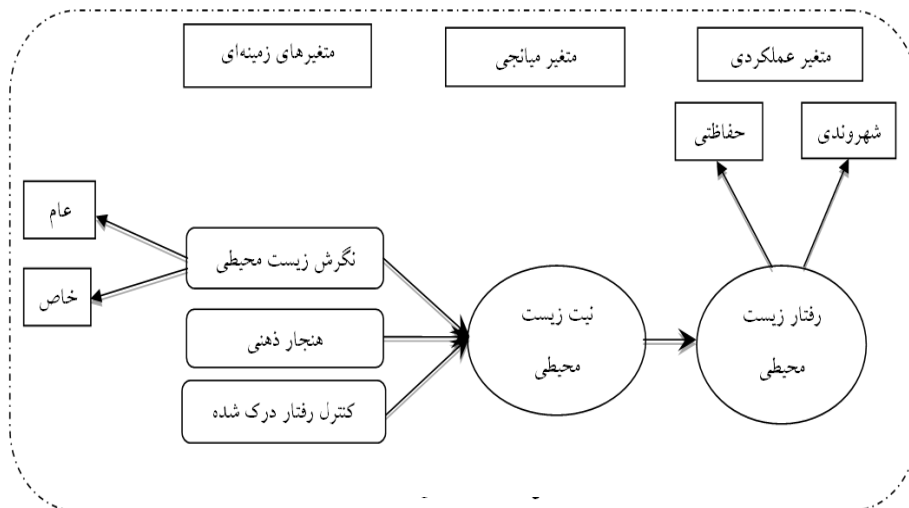
کیزرو و همکاران (۱۶) در تحقیقی بدین نتیجه رسیدند که نیت رفتاری افراد مورد مطالعه بر رفتار زیست‌محیطی آنها تأثیر دارد، به طوری که ۷۵ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی افراد توسط تمایل یا نیت آنها تبیین می‌شود. بامبرگ و موزر (۷) در تحقیقی بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای تمایل به رفتار مسئولانه زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی، هنجارهای اخلاقی فردی، و کنترل رفتاری در تبیین رفتار مسئولانه زیست‌محیطی افراد مورد مطالعه نقش دارند. نتایج تحقیق نواح و فروتن‌کیا (۲۰) در شهر اندیمشک نیز نشان داد که بین متغیرهای نگرش زیست‌محیطی، هنجار ذهنی، کنترل رفتاری درک‌شده، قصد یا نیت زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی رابطه معنی‌دار وجود دارد.

همچنین، حجازی و اسحاقی (۱۴) در تحقیقی با عنوان «تبیین رفتار زیست‌محیطی روستاییان استان‌های غرب کشور بر اساس مدل رفتار برنامه‌ریزی‌شده» بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای هنجار ذهنی و نگرش زیست‌محیطی بیشترین تأثیر را بر نیت روستاییان برای انجام رفتارهای زیست‌محیطی دارند. به طور کلی، متغیرهای کنترل رفتاری درک‌شده، هنجار

ذهنی، نگرش زیست‌محیطی و نیت زیست‌محیطی به‌ترتیب بیشترین اثرگذاری را بر رفتارهای زیست‌محیطی از سوی روستاییان داشتند. بوتز‌گیاس و همکاران (۸) در تحقیقی روی نیت شهروندان یونانی به بازیافت نشان دادند که نگرش و کنترل رفتاری درک‌شده تأثیر مثبت و معنی‌دار بر نیت یا قصد افراد به بازیافت دارند. در این مطالعه، هنجار ذهنی تأثیری بر نیت افراد به بازیافت نداشت. رحیمی فیض‌آباد و همکاران (۲۱) در مطالعه رفتارحفاظت از آب کشاورزان الشتر بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای نگرش و هنجار اخلاقی بر نیت افراد نسبت به حفاظت از آب تأثیر می‌گذارند. همچنین، نتایج این مطالعه نشان داد که رفتار حفاظت از آب به طور معنی‌دار از دو متغیر کنترل رفتاری درک‌شده و نیت تأثیر می‌پذیرد. دینک و بودیک (۹) در مطالعه‌ای بدین نتیجه رسیدند که نگرش شخصی و کنترل رفتاری درک‌شده زنان مورد مطالعه تأثیر مثبت و معنی‌دار بر نیت کارآفرینی آنها دارند. همچنین، این محققان نشان دادند که متغیر هنجار ذهنی تأثیری مثبت و معنی‌دار بر نگرش و کنترل رفتاری درک‌شده زنان مورد مطالعه داشته است. فیلدینگ و همکاران (۱۱) در پژوهش خود بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده بر نیت زیست‌محیطی افراد تأثیر دارند. حمایت‌خواه جهرمی و همکاران (۱۵) نیز در تحقیقی که با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده انجام دادند، بدین نتیجه رسیدند که متغیرهای تمایل به رفتار زیست‌محیطی ۵۶ درصد، کنترل رفتاری درک‌شده هفده درصد، و نگرش زیست‌محیطی پنج درصد از تغییرات رفتار زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند؛ همچنین، متغیر هنجار ذهنی به طور غیرمستقیم بر رفتار زیست‌محیطی تأثیر معنی‌دار دارد.

با توجه به مطالب یادشده، پس از مرور ادبیات موضوعی، در تحقیق حاضر، به منظور تدوین مدل مفهومی تحقیق، از نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده به عنوان مدل پایه تحقیق استفاده شد. به منظور سازگار کردن این مدل با اهداف و شرایط، پس از بررسی منابع و متون علمی مرتبط با موضوع، با انجام تغییراتی در این مدل، مدل مفهومی تحقیق شکل

گرفت. بر اساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، در این مدل، سه دسته از متغیرها بررسی شدند. منظور از متغیرهای زمینه‌ای (نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده) عواملی هستند که بر متغیر نیت زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارند. منظور از متغیر میانجی نیز متغیری است که بین متغیرهای زمینه‌ای و عملکردی نقش واسطه‌ای را بازی می‌کند و از طریق این متغیر، نقش متغیرهای زمینه‌ای در تبیین متغیر نهایی یا عملکردی تحقیق (رفتار زیست‌محیطی) مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، منظور از متغیر عملکردی همان متغیر وابسته است که از تغییرات متغیرهای زمینه‌ای و میانجی تأثیر می‌پذیرد. در مدل تحقیقی مطالعه حاضر، متغیر نگرش زیست‌محیطی در قالب دو بخش نگرش عام و خاص در نظر گرفته شد و رفتار زیست‌محیطی هم به صورت رفتارهای شهروندی و حفاظتی مد نظر قرار گرفت (شکل ۱).

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از لحاظ امکان کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر روش گردآوری داده‌ها، میدانی و به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی به‌شمار می‌آید که در تابستان ۱۳۹۶ انجام شده است. جامعه هدف تحقیق حاضر زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود در بخش مرکزی جیرفت بودند. بر اساس آمار و اطلاعاتی که توسط بخشرداری جیرفت در اختیار محققان قرار گرفت، این حوضه روستایی دارای ۳۹ روستا با جمعیت ۸۹۷۶ نفر و ۲۴۰۷ خانوار روستایی است. از بین این ۳۹ روستا به‌صورت تصادفی هشت روستا به عنوان جامعه در دسترس^(۸) برای انجام تحقیق انتخاب شدند (N=۱۲۸۸). حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان^(۹) (۱۹۷۰) ۲۹۷ خانوار محاسبه شد (n=۲۹۷) و با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تناسبی از هر خانوار روستایی یک زن به‌صورت تصادفی مورد مطالعه قرار گرفت (جدول ۱).

جدول ۱- روستاهای مورد مطالعه، تعداد نمونه و درصد بازگشت پرسشنامه‌ها

روستا	تعداد خانوار (N)	تعداد نمونه (S)	تعداد پرسشنامه جمع‌آوری شده	درصد بازگشت
بهجرد بالا	۲۳	۶	۶	۱۰۰
بهجرد سفلی	۳۳۶	۷۷	۶۰	۷۷/۹۰
پشتلر	۳۹۹	۹۲	۹۰	۹۷/۸۰
یاغی بیگی	۷۰	۱۶	۱۶	۱۰۰
خالق‌آباد	۱۲۱	۲۸	۲۵	۸۹/۳۰
نارجو	۲۸۲	۶۵	۵۱	۷۸/۴۶
سلیمانیه	۱۴	۳	۳	۱۰۰
بندسراجی	۴۳	۱۰	۱۰	۱۰۰
جمع	۱۲۸۸	۲۹۷	۲۶۱	۸۷/۸۷

منبع: یافته‌های پژوهش

برای تدوین مدل مفهومی تحقیق، از مدل رفتار برنامه‌ریزی‌شده (۲ و ۳) استفاده شد. برخلاف سایر نظریه‌ها که روی ملاحظات اخلاقی تأکید دارند، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده

یک چارچوب تصمیم‌گیری منطقی و عقلانی را ارائه کرده است (۱۸ و ۲۳). فرضیه مدل انتخاب منطقی این است که رفتار انسان فرآیند مستمر انتخاب آگاهانه فعالیت‌های متمایز از هم است. مفهوم مرکزی و اصلی این نظریه وابسته بودن رفتار انسان به نگرش است که نگرش خود از عقاید و ارزش‌ها تأثیر می‌پذیرد. این نگرش می‌تواند به یک نیت یا قصد برای عمل منجر شود. اگر این نیت در سطحی بالا باشد و شخص نیز قادر به انجام آن باشد، آنگاه رفتار بروز پیدا خواهد کرد (۳ و ۴)؛ از سوی دیگر، به باور آجزن و فیشبین، نگرش به تنهایی نمی‌تواند رفتار را تبیین کند و بنابراین، آنها هنجار ذهنی را پیشنهاد می‌کنند. هنجار ذهنی بدین نکته اشاره دارد که چگونه دیدگاه مردم رفتار آنها را شکل می‌دهد، که این می‌تواند فرد را در وضعیت ویژه و مشخص تحت تأثیر قرار دهد، به طوری که هر چقدر هنجارها یا انگیزه‌های فردی مطلوب‌تر باشند، نیت رفتاری قوی‌تر خواهد بود (۲۳). علاوه بر این، آجزن و فیشبین روی متغیر دیگری به نام کنترل رفتاری درک‌شده تأکید دارند که می‌تواند بر نگرش‌های افراد تأثیرگذار باشد. در واقع، کنترل رفتاری درک‌شده بدین نکته اشاره دارد که فرد نباید فقط بتواند بر اساس قصد یا نیت خود عمل کند، بلکه باید درک کند که ممکن است عمل کند و بدین ترتیب، کنترل رفتاری درک‌شده حاکی از آن است که فرد باید این را درک کند که رفتار همانند نیت انجام کاری آسان است (۳).

ابزار تحقیق پرسشنامه محقق‌ساخته بود که برای تدوین قسمت‌های مختلف آن، به‌ویژه از مطالعات حجازی و اسحاقی (۱۴) و آجزن (۲) بهره گرفته شد. پرسشنامه از دو بخش کلی تشکیل شده بود: در بخش اول، سازه‌های زیست‌محیطی تحقیق شامل نگرش زیست‌محیطی زنان روستایی (هجده گویه)، هنجار ذهنی (هشت گویه)، کنترل رفتاری ادراک‌شده (چهار گویه)، نیت زیست‌محیطی (پنج گویه) و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی (سیزده گویه) در قالب طیف لیکرت پنج‌قسمتی (۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=متوسط، ۴=زیاد، و ۵=خیلی زیاد) مورد سنجش قرار گرفت؛ و در بخش دوم، ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان در قالب دوازده سؤال باز و بسته بررسی شد. روایی ظاهری و محتوایی پرسشنامه با استفاده از

نظرات پانلی از متخصصان تعیین شد. برای تعیین روایی سازه^(۱۰)، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد؛ بدین منظور، بارهای با بار عاملی کمتر از ۰/۵ حذف شدند. بر اساس نتایج به دست آمده در این مرحله، شش گویه از متغیر نگرش زیست محیطی، دو گویه از متغیر هنجار ذهنی و سه گویه از متغیر رفتار زیست محیطی حذف شدند. پس از حذف گویه‌های با بار عاملی اندک، با توجه به مناسب بودن بافت داده‌های متغیرهای نگرش و رفتار زیست محیطی و مناسب بودن تعداد گویه‌های آنها، گویه‌های این متغیرها با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی طبقه‌بندی شد. به طوری که گویه‌های متغیر نگرش در قالب دو بعد نگرش عام (شش گویه) و نگرش خاص (شش گویه) و گویه‌های متغیر رفتار زیست محیطی در قالب دو بعد رفتار زیست محیطی شهروندی (پنج گویه) و رفتار زیست محیطی حفاظتی (پنج گویه) دسته‌بندی شدند. روایی تشخیصی^(۱۱) پرسشنامه از طریق محاسبه میانگین واریانس استخراج شده (AVE)^(۱۲) برای هر سازه به دست آمد. بر این اساس، سازه‌هایی که مقدار AVE آنها بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۵ باشد، از روایی قابل قبول برخوردارند (جدول ۲). برای تعیین پایایی پرسشنامه نیز از دو روش آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (سازه)^(۱۳) استفاده شد. برای محاسبه آلفای کرونباخ، ابتدا آزمون مقدماتی انجام شد و پرسشنامه در اختیار سی زن روستایی خارج از محدوده تحقیق قرار گرفت؛ سپس، با استفاده از نرم‌افزار SPSS مقدار آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسشنامه محاسبه شد. مقادیر به دست آمده نشان می‌دهد که ابزار تحقیق از پایایی مطلوب برخوردار است (جدول ۲). با توجه به نقاط ضعف و اشکالاتی که روش آلفای کرونباخ دارد- از جمله اینکه در این روش، ارزش تمام سؤالات یک سازه یکسان است (۲۴)- بنابراین، در پژوهش حاضر، برای تعیین پایایی، از روش پایایی ترکیبی هم استفاده شد و مقادیر به دست آمده برای این شاخص بالاتر از ۰/۷ در حد مطلوب محاسبه شد (جدول ۲). به طور کلی، از آنجا که مقادیر بار عاملی (بالاتر از ۰/۵)، مقدار AVE (بالاتر از ۰/۵) و مقدار پایایی ترکیبی (بالاتر از ۰/۷) برای همه نشانگرهای سازه‌های مورد مطالعه در حد مطلوب به دست آمد (۱۳). بنابراین، می‌توان نتیجه

گرفت که ابزار تحقیق از روایی همگرای خوبی برخوردار است. گویه‌های بخش‌های مختلف پرسشنامه در جدول ۲ آمده است. پرسشنامه‌ها به صورت دستی بین افراد نمونه آماری توزیع شد و در نهایت، ۲۶۱ پرسشنامه با نرخ بازگشت‌پذیری تقریباً ۸۸ درصد جمع‌آوری شد و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای تحلیل داده‌های تحقیق، از نرم‌افزار SPSS و مدل‌سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار LISREL نسخه ۸/۸۰ استفاده شده است.

جدول ۲- مقادیر روایی و پایایی متغیرهای تحقیق به همراه گویه‌های مورد استفاده

متغیر	مؤلفه	گویه
نگرش زیست‌محیطی	خاص	باید مزارع به شیوه‌ای کشت شوند که توانایی تولید آنها در درازمدت حفظ شود، حتی اگر این به معنی تولید کمتر و سود کمتر باشد.
		تولید کمتر و بلندمدت بهتر از تولید زیاد ولی کوتاه‌مدت است.
		هدف اساسی کشاورزی باید به حداکثر رساندن تولید و سود بیشتر مزارع باشد. دفع مناسب فضولات حیوانی باعث کاهش بیماری‌ها و خسارت به محیط زیست می‌شود.
عام	خاص	دفع نامناسب فاضلاب موجب آلودگی رودخانه‌ها و آب‌های زیرزمینی می‌شود. دفن و جمع‌آوری اصولی زباله‌ها باعث حفاظت از محیط زیست می‌شود.
		محیط زیست شامل طبیعت و فضای اطراف ماست.
		بهره‌برداری از منابع طبیعی و اراضی کشاورزی باید با توجه به حقوق نسل‌های آینده انجام شود.
رفتار زیست‌محیطی	شهروندی	نیازهای زندگی ما از محیط زیست برآورده می‌شود.
		فراوانی و زیادی منابع طبیعی به قدری است که هرگز تمام نمی‌شود. بیشتر فعالیت‌ها در زندگی امروزی برای محیط زیست مضر است.
		وضعیت محیط زیست در آینده بهتر خواهد شد.
رفتار زیست‌محیطی	شهروندی	من از قوانین مربوط به حفاظت از محیط زیست پیروی می‌کنم.
		من زباله‌ها را در جای مناسب برای جمع‌آوری قرار می‌دهم.
		من طوری فاضلاب خانه را دفع می‌کنم که کمتر به محیط زیست آسیب برساند. من حاضرم وقت و پول خود را برای حفاظت از محیط زیست اختصاص بدهم. در فضای اطراف خانه درخت می‌کارم.

نگرش زیست‌محیطی

$$\alpha=0/87$$

$$AVE=0/67$$

$$CR=0/86$$

عام

رفتار زیست‌محیطی

$$\alpha=0/78$$

$$AVE=0/64$$

$$CR=0/87$$

متغیر	مؤلفه	گویه
زیست محیطی	حفاظتی	من از روش هایی برای کشاورزی استفاده می کنم که کمتر به محیط زیست آسیب برساند.
		برای جلوگیری از هدر رفتن آب، از روش های جدید استفاده می کنم. برای بالا بردن حاصل خیزی خاک، از کود دامی استفاده می کنم. من از ورود بی رویه دام به مراتع جلوگیری می کنم. برای بهبود شرایط محیطی محلی، برای رشد و نمو بهتر گونه های بومی تلاش می کنم.
هنجار ذهنی	α=۰/۷۱ AVE=۰/۷۸ CR=۰/۸۱	فعالیت های من باعث ایجاد تفاوت واقعی در محیط زیست می شود.
		مراقب محیط زیست باشیم، حتی اگر برای ما هزینه بر باشد.
		اعطای وام از طرف دولت برای حفاظت از محیط زیست باعث افزایش مشارکت می شود. حفاظت از محیط زیست باعث بهبود دستیابی به منافع اقتصادی می شود. حفاظت از محیط زیست باعث دستیابی به بازار می شود. حفاظت از محیط زیست باعث برخورداری از تشویق های دولتی می شود.
کنترل رفتاری	درک شده α=۰/۸۱ AVE=۰/۷۸ CR=۰/۸۱	هدف من اجرای روش های حفاظتی با سرمایه شخصی است.
		در صورت استفاده از روش های حفاظتی، آنها را به صورت مداوم به کار خواهم برد. خودم را جزئی از طبیعت می دانم.
		تمام تلاشم را برای حفاظت از محیط زیست انجام می دهم.
نیت زیست محیطی	α=۰/۷۴ AVE=۰/۶۵ CR=۰/۸۷	قصد دارم از کودهای زیست محیطی که برای محیط زیست مناسب است، استفاده کنم.
		قصد دارم اگر برنامه ای برای حفظ و نگهداری محیط زیست برگزار شود، شرکت کنم.
		قصد دارم قوانین حفاظت از محیط زیست را رعایت کنم، حتی اگر لازم باشد به شیوه معمولی زندگی ام را تغییر دهم.
		قصد دارم از روش های جدید حفاظتی استفاده کنم. قصد دارم شیوه زندگی ام را در جهت حفاظت از محیط زیست تغییر دهم.

منبع: یافته های پژوهش

نتایج تحقیق

توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

نتایج آمار توصیفی نشان می‌دهد که میانگین سنی زنان روستایی مورد مطالعه حدود ۳۸ سال بود که سن جوان‌ترین و مسن‌ترین پاسخ‌گویان به ترتیب ۱۲ و ۷۸ سال محاسبه شد. سطح تحصیلات کمتر از ده درصد پاسخ‌گویان (۲۵ نفر) بی‌سواد، ۳۷/۱ درصد (۹۵ نفر) کمتر از دیپلم، حدود ۳۳ درصد (۸۴ نفر) دیپلم و ۲۰/۳ درصد (۵۲ نفر) کاردانی و بالاتر بود. شغل بیش از نیمی از پاسخ‌گویان (۱۴۰ نفر) خانه‌داری، حدود ۳۱ درصد (۷۹ نفر) کشاورزی، باغبانی و دامداری، ۱۴/۵ درصد (۳۷ نفر) کارمند بود. در زمینه مشارکت پاسخ‌گویان در دوره‌های آموزشی حفاظت از محیط زیست، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اکثریت پاسخ‌گویان (۲۴۵ نفر) در این دوره‌ها شرکت نکرده‌اند و فقط یازده نفر از آنها در این دوره‌ها شرکت کرده بودند؛ همچنین، از نظر میزان مشارکت پاسخ‌گویان در طرح‌های منابع طبیعی اجراشده در منطقه، اکثریت پاسخ‌گویان (۱۷۲ نفر) در این دوره‌ها شرکت نداشته‌اند و فقط ۶۷ نفر از آنها در طرح‌های منابع طبیعی اجراشده مشارکت کرده بودند.

رتبه‌بندی متغیرهای تحقیق

نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که از نظر زنان روستایی مورد مطالعه، هنجار ذهنی (با میانگین ۳/۰۳) و کنترل رفتاری درک‌شده (با میانگین ۲/۶۲)، به ترتیب، بالاترین و پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند. در زمینه نگرش زیست‌محیطی، می‌توان گفت که نگرش زنان روستایی مورد مطالعه نسبت به مسائل عمومی زیست‌محیطی از بالاترین رتبه (با میانگین ۲/۷۳) برخوردار بود. به‌طور کلی، نگرش پاسخ‌گویان نسبت به مسائل زیست‌محیطی پایین‌تر از حد متوسط (میانگین ۲/۶۷ از ۵) است؛ این نتیجه نشان می‌دهد که زنان روستایی نسبت به مسائل عام و خاص زیست‌محیطی نگرش مطلوبی ندارند، ولی از انگیزه

زیست محیطی (هنجار ذهنی) نسبتاً خوبی (میانگین ۳/۰۳ از ۵) برای بهبود شرایط زیست محیطی روستای خود برخوردارند.

همچنین، نتایج به دست آمده نشان می دهد که میانگین رفتار زیست محیطی پاسخ گویان پایین تر از حد متوسط (میانگین ۲/۹۱ از ۵) است. در این زمینه، بالاترین اولویت به رفتارهای حفاظتی زنان روستایی (با میانگین ۲/۹۴) در ارتباط با محیط زیست اختصاص پیدا کرد و رفتارهای شهروندی پاسخ گویان (با میانگین ۲/۸۷) در اولویت آخر قرار داشت (جدول ۳).

جدول ۳- میانگین، انحراف معیار و رتبه متغیرهای تحقیق (n=۲۶۱)

رتبه	انحراف معیار	میانگین*	نشانه	متغیر	نوع متغیر
۱	۰/۶۸	۲/۷۳	عام	نگرش زیست محیطی	زمینه ای
۲	۰/۸۷	۲/۶۲	خاص		
۴	۰/۷۷	۲/۶۷	کل		
۱	۰/۶۶	۳/۰۳	-	هنجار ذهنی	زمینه ای
۵	۰/۸۷	۲/۶۲	-	کنترل رفتاری درک شده	زمینه ای
۳	۰/۷۹	۲/۸۰	-	نیت زیست محیطی	میانجی
۱	۰/۷۲	۲/۹۴	حفاظتی	رفتار زیست محیطی	عملکردی
۲	۰/۷۲	۲/۸۷	شهروندی		
۲	۰/۷۲	۲/۹۱	کل		

* ۱: خیلی کم، ۲: کم، ۳: متوسط، ۴: زیاد، ۵: خیلی زیاد

منبع: یافته های پژوهش

تبیین ضرایب اندازه‌گیری سازه‌های تحقیق بر اساس تحلیل عاملی تأییدی

بر اساس مدل مفهومی تحقیق (شکل ۱)، تحقیق حاضر از پنج متغیر مکنون (پنهان) شامل نگرش، کنترل رفتاری درک‌شده، هنجار ذهنی، نیت و رفتار زیست‌محیطی تشکیل شده است که بر اساس چارچوب مفهومی تحقیق، سه متغیر نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده به عنوان متغیرهای مکنون مستقل (متغیرهای زمینه‌ای تحقیق) و متغیر نیت زیست‌محیطی به عنوان متغیر مکنون میانجی و متغیر رفتار زیست‌محیطی به عنوان متغیر مکنون وابسته (متغیر عملکردی) در نظر گرفته شدند.

با استفاده از شیوه تحلیل عاملی اکتشافی، گویه‌های نگرش (عام و خاص) و رفتار زیست‌محیطی (حفاظتی و شهروندی) هر کدام در قالب دو بعد دسته‌بندی شدند. برای بررسی اعتبار مدل، باید میزان و سطح معنی‌داری هر کدام از متغیرهای نهفته با نشانگرهای مربوط به آنها بررسی می‌شد که بدین منظور، تحلیل عاملی تأییدی برای آزمون این فرضیه مورد استفاده قرار گرفت تا مشخص شود که نشانگرهای در نظر گرفته‌شده برای معرفی سازه یا متغیرهای مکنون واقعاً معرف آنها هستند یا نه. نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که همه نشانگرهای انتخابی برای اندازه‌گیری متغیرهای پنهان از دقت لازم برخوردار بودند، زیرا مقدار t برای تمام نشانگرها بالاتر از حد بحرانی^(۱۴) $1/96$ به دست آمد. در مدل‌سازی معادلات ساختاری، منظور از حد یا مقدار بحرانی همان مقدار آزمون t است که مطابق با منحنی توزیع نرمال^(۱۵)، اگر مقدار آن برای سطح خطای پنج درصد (سطح اطمینان ۹۵ درصد) $1/96$ باشد، مقادیر مساوی و بیشتر از قدر مطلق این مقدار نشان می‌دهد که آزمون t در سطح خطای پنج درصد معنی‌دار است و رابطه معنی‌داری بین دو متغیر وجود دارد و اگر مقدار بحرانی t برای هر کدام از نشانگرهای یک متغیر بیش از $1/96$ باشد، می‌توان گفت که هر کدام از نشانگرهای آن متغیر قابلیت اندازه‌گیری آن را داراست. بنابراین، در تحقیق حاضر، با توجه به مقادیر بحرانی به دست آمده در جدول ۴، می‌توان گفت که تمام متغیرها از دقت لازم برای اندازه‌گیری یا آشکارسازی متغیرهای پنهان برخوردار بودند (جدول ۴).

جدول ۴- ضرایب اندازه‌گیری استاندارد شده و سطح معنی داری متغیرهای زیست محیطی

متغیر مکنون	نشانگر/گویه	خطای استاندارد	مقدار لامبدا	مقدار t	مقدار ضریب تبیین (R ²)
نگرش	عام	۰/۰۳۶	۰/۵۵	۱۵/۱۱	۰/۶۵
	خاص	۰/۰۴۴	۰/۷۹	۱۸/۰۵	۰/۸۳
	B2	۰/۰۶۵	۰/۶۷	۱۰/۳۱	۰/۳۸
	B3	۰/۰۶۰	۰/۹۱	۱۵/۱۸	۰/۶۷
	B4	۰/۰۶۲	۰/۹۰	۱۴/۴۲	۰/۶۲
هنجار ذهنی	B5	۰/۰۶۴	۰/۶۶	۱۰/۴۰	۰/۳۸
	C1	۰/۰۶۱	۰/۷۳	۱۱/۹۲	۰/۴۷
	C2	۰/۰۵۵	۰/۷۴	۱۳/۳۸	۰/۵۶
	C3	۰/۰۶۵	۰/۸۴	۱۲/۸۶	۰/۵۳
	C4	۰/۰۶۳	۰/۸۳	۱۳/۱۲	۰/۵۴
کنترل رفتاری درک شده	D1	۰/۰۴۹	۰/۵۴	۱۱/۰۲	۰/۲۲
	D2	۰/۰۵۸	۰/۴۰	۶/۸۷	۰/۱۲
	D3	۰/۱۲	۰/۸۳	۶/۹۸	۰/۴۸
	D4	۰/۱۱	۰/۷۴	۶/۵۳	۰/۳۶
	D5	۰/۱۲	۰/۷۶	۶/۶۰	۰/۳۸
رفتار	شهروندی	۰/۱۳	۰/۶۵	۵/۱۱	۰/۸۲
	حفاظتی	۰/۰۳۶	۰/۶۲	۱۷/۱۸	۰/۷۵

$$t \geq 1/96 \text{ و } p \leq 0/01^{**}$$

منبع: یافته‌های پژوهش

تحلیل مسیر اثرات متغیرهای زمینه‌ای بر رفتار زیست محیطی

به منظور بررسی روابط موجود در مدل مفهومی تحقیق که شامل مقادیر اثر متغیرهای زمینه‌ای (نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک شده) بر متغیر میانجی (نیت زیست محیطی)، اثر نیت زیست محیطی بر رفتار زیست محیطی و همچنین، اثر غیرمستقیم متغیرهای زمینه‌ای بر رفتار زیست محیطی بود، از شیوه تحلیل مسیر در نرم افزار لیزرل استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان داد که بین متغیرهای زمینه‌ای تحقیق و نیت

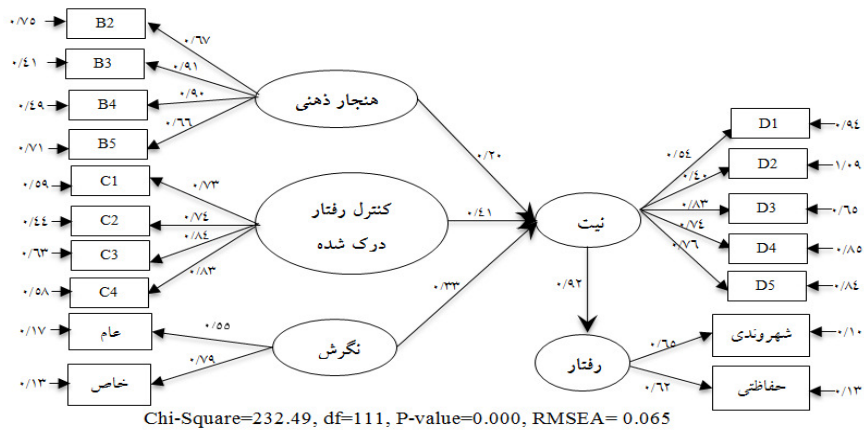
زیست‌محیطی رابطه مثبت و معنی‌دار در سطح خطای یک درصد وجود دارد (شکل ۲)، به طوری که متغیرهای زمینه‌ای توانستند ۸۶ درصد از تغییرات متغیر میانجی را تبیین کنند (جدول ۵). همچنین، نتایج به دست آمده نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌دار در سطح خطای یک درصد بین نیت زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی مورد مطالعه وجود دارد (شکل ۲)، به طوری که نیت زیست‌محیطی ۷۳ درصد از تغییرات رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی را تبیین کرد (جدول ۵). نتایج محاسبه مقادیر اثر غیرمستقیم متغیرهای زمینه‌ای بر رفتار زیست‌محیطی نشان داد که بیشترین مقدار ضریب مسیر به متغیر کنترل رفتاری درک‌شده (۰/۳۷) و کمترین مقدار به متغیر هنجار ذهنی (۰/۱۸) اختصاص پیدا کرد (جدول ۵ و شکل ۲). بر اساس نتایج حاصل از معادله اثرات مستقیم، عوامل زمینه‌ای شامل هنجار ذهنی، نگرش و کنترل رفتاری درک‌شده ۸۶ درصد تغییرات متغیر نیت زیست‌محیطی را تبیین کردند. از سوی دیگر، مجموعه متغیرهای مورد مطالعه توانستند از طریق نیت زیست‌محیطی ۶۳ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی مورد مطالعه را تبیین کنند (جدول ۵).

جدول ۵- مقادیر ضرایب مسیر اثرات متغیرهای زمینه‌ای و میانجی بر رفتار زیست‌محیطی

مسیر	ضریب مسیر	خطای استاندارد	مقدار t	ضریب تبیین
نگرش ← نیت	۰/۳۳	۰/۱۳	۲/۵۸**	
هنجار ذهنی ← نیت	۰/۲۰	۰/۰۹۶	۲/۱۰**	۰/۸۶
کنترل رفتاری درک‌شده ← نیت	۰/۴۱	۰/۱۲	۳/۵۲**	
نیت ← رفتار	۰/۹۲	۰/۱۳	۷/۲۸**	۰/۷۳
نگرش ← نیت ← رفتار	۰/۳۰	۰/۱۱	۲/۶۹**	
هنجار ذهنی ← نیت ← رفتار	۰/۱۸	۰/۰۸۶	۲/۱۶**	۰/۶۳
کنترل رفتاری درک‌شده ← نیت ← رفتار	۰/۳۷	۰/۰۹۷	۳/۸۳**	

$$t \geq 1/96 \text{ و } p \leq 0/01^{**}$$

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۲- مدل (ضرایب) تخمین استاندارد رفتار زیست محیطی زنان روستایی

بنابراین، با توجه به نتایج به دست آمده، معادله‌های ساختاری تحقیق به صورت زیر خواهد بود:

معادله اثرات مستقیم متغیرهای زمینه‌ای بر متغیر میانجی (نیت زیست محیطی):

$$0/41 \text{ (کنترل رفتاری درک شده)} + 0/20 \text{ (هنجار ذهنی)} + 0/33 \text{ (نگرش)} = \text{نیت زیست محیطی}$$

$$R^2 = 0/86$$

معادله اثر مستقیم نیت زیست محیطی بر رفتار زیست محیطی:

$$0/92 \text{ (نیت)} = \text{رفتار زیست محیطی} \quad R^2 = 0/73$$

اثرات غیرمستقیم متغیرهای زمینه‌ای بر رفتار زیست محیطی: معادله

$$0/37 \text{ (کنترل رفتاری درک شده)} + 0/18 \text{ (هنجار ذهنی)} + 0/30 \text{ (نگرش)} = \text{نیت زیست محیطی}$$

$$R^2 = 0/63$$

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امروزه، به منظور رسیدن به اهداف توسعه پایدار روستایی که یکی از آنها حفاظت از محیط زیست در جوامع روستایی است، مشارکت آگاهانه همه قشرهای روستایی امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین، نمی‌توان مشارکت قشر اکثریت روستایی یعنی، زنان را نادیده گرفت. با توجه به نقش مهمی که زنان روستایی در مسائل و موضوعات محیط روستایی دارند، برای حفظ پایدار محیط زیست، توجه به رفتارهای زیست‌محیطی آنها باید مد نظر همه دست‌اندرکاران و ذی‌نفعان حوضه توسعه پایدار روستایی قرار گیرد. با این رویکرد، مطالعه حاضر با هدف تبیین و ارائه مدلی در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود شهرستان جیرفت انجام شد. به منظور دستیابی به نتایج و یافته‌های دقیق، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده مورد استفاده قرار گرفت. در این قسمت، نتایج به‌دست آمده در قالب سه عنوان جداگانه بحث و بررسی شد.

بررسی نتایج تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر متغیر میانجی

نتایج به‌دست آمده نشان داد که از نظر زنان روستایی مورد مطالعه، متغیرهای نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده تأثیر مثبت و معنی‌دار بر نیت زیست‌محیطی آنها داشته است، به طوری که این سه عامل ۸۶ درصد تغییرات نیت زیست‌محیطی زنان روستایی را تبیین کردند، که با نتایج تحقیق فیلدینگ و همکاران (۱۱)، نواح و فروتن‌کیا (۲۰) و حجازی و اسحاقی (۱۴) مطابقت دارد. همچنین، در مطالعات دینک و بودیک (۹) و بوتتزگیاس و همکاران (۸)، نگرش و کنترل رفتاری درک‌شده تأثیری مثبت بر نیت گزارش شده است، ولی در مطالعه رحیمی فیض‌آباد و همکاران (۲۱)، نگرش و هنجار اخلاقی بر نیت افراد نسبت به حفاظت از منابع آب تأثیرگذار بوده است. به‌طور کلی، از این نتیجه چنین استنباط می‌شود: آن دسته از زنان روستایی که به دانش حاصل از آموزش‌های ارائه‌شده از طریق خدمات ترویج و آموزش کشاورزی، رسانه‌ها و سایر افراد ذی‌صلاح در زمینه محیط زیست توجه کرده‌اند، باور و اعتقاد آنها به رعایت هنجارهای اخلاقی

زیست‌محیطی نیز بیشتر بوده، که این باعث شده است تأثیری مثبت بر نیت زیست‌محیطی آنها داشته باشد و تمایل بیشتری به بروز رفتارهای زیست‌محیطی از خود نشان دهند. از سوی دیگر، به منظور افزایش بروز رفتار زیست‌محیطی مطلوب از طرف زنان روستایی، توجه به نگرش آنها نسبت به محیط زیست و درک آن مهم است. همچنین، از آنجا که استفاده از وسایل ارتباط جمعی مثل رادیو و تلویزیون در محیط روستا رواج بیشتری دارد، با توجه به مأموریت فرهنگ‌سازی این رسانه‌ها، با طراحی برنامه‌های ترویجی مطابق با فرهنگ و زبان محلی و پخش آنها از شبکه‌های محلی می‌توان نگرش مثبت زنان روستایی و به تبع آن، تمایل آنها به بروز رفتارهای زیست‌محیطی را تقویت کرد.

بررسی نتایج تأثیر متغیر میانجی بر متغیر عملکردی

نتایج تحلیل مسیر نشان داد که نیت زنان روستایی بر بروز رفتارهای زیست‌محیطی تأثیر مثبت و معنی‌دار داشت، به طوری که ۷۳ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی آنها را تبیین می‌کرد؛ این نتیجه با یافته‌های تحقیقات کیزر و همکاران (۱۶)، بامبرگ و موزر (۷)، نواح و فروتن‌کیا (۲۰)، حجازی و اسحاقی (۱۴)، و رحیمی فیض‌آباد و همکاران (۲۱) همخوانی دارد. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که شرایط و بسترهای لازم برای تبدیل رفتارهای بالقوه زنان روستایی به رفتارهای پایدار زیست‌محیطی فراهم شود. بنابراین، به‌منظور توانمندسازی زنان روستایی در این زمینه، لازم است کارشناسان ترویج نسبت به شرکت زنان روستایی در برنامه‌هایی همچون روز پاک و درخت‌کاری و همچنین، برگزار نمایشگاه‌های مرتبط با محیط زیست اهتمام ورزند و مسئولیت‌برگزاری این‌گونه برنامه‌ها را به زنان روستایی بسپارند تا از این رهگذر، تمایل آنها به بروز رفتارهای سازگار با محیط زیست بیشتر شود.

بررسی نتایج تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر متغیر عملکردی از طریق متغیر میانجی

یافته‌های تحقیق نشان داد که متغیرهای نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک‌شده زنان روستایی از طریق نیت زیست‌محیطی تأثیر مثبت و معنی‌دار بر رفتار زیست‌محیطی آنها

داشت، به طوری که این سه متغیر ۶۳ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی را با میانجی‌گری نیت زیست‌محیطی تبیین می‌کرد؛ این نتیجه با یافته‌های تحقیق بامبرگ و موزر (۷)، نواح و فروتن‌کیا (۲۰)، حجازی و اسحاقی (۱۴)، و حمایت‌خواه جهرمی و همکاران (۱۵) مطابقت دارد. همچنین، رحیمی فیض‌آباد و همکاران (۲۱) در تحقیق خود نشان دادند که رفتار حفاظت از آب فقط از دو متغیر نیت و کنترل رفتاری درک‌شده تأثیر می‌پذیرد. بر اساس یافته‌های تحقیق، می‌توان نتیجه گرفت که کنترل رفتاری درک‌شده (۰/۳۷)، نگرش (۰/۳۰) و هنجار ذهنی (۰/۱۸) کمترین سهم را در تبیین رفتار زیست‌محیطی داشتند. در ارتباط با سهم بالای کنترل رفتاری درک‌شده در تبیین رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی پیشنهاد می‌شود که دست‌اندرکاران و مسئولان نهادهای ذی‌ربط با اتخاذ سیاست‌های مناسب حمایتی در زمینه ارائه امکانات و منابع مالی در راستای حفاظت از محیط زیست مناطق روستایی و توجه به نقش زنان در این زمینه، به ایجاد دید مثبت در زنان روستایی بپردازند تا بدین باور برسند که می‌توانند مشکلات و مسائل زیست‌محیطی را کنترل و با کمبودها مقابله کنند.

از آنجا که در مطالعه حاضر، تأثیر نگرش بر نیت زیست‌محیطی زنان روستایی مثبت بود، برای ایجاد نگرش مطلوب‌تر در زنان روستایی در زمینه حفاظت از محیط زیست و به تبع آن، افزایش تمایل آنها به بروز رفتار زیست‌محیطی مناسب، لازم است آگاهی زیست‌محیطی تأثیرگذار در نگرش زنان روستایی افزایش یابد و بدین منظور، آموزش‌های زیست‌محیطی از طریق روش‌های متنوع ترویجی از قبیل کلاس‌های آموزشی و توزیع کتابچه‌های ترویجی برای زنان روستایی ارائه شود. در زمینه تأثیر هنجارهای ذهنی بر بروز رفتارهای زیست‌محیطی، از آنجا که اشاعه رفتارهای حفاظت از محیط زیست نیاز به زمان، فرهنگ‌سازی، دانش و مهارت بیشتری دارد، پیشنهاد می‌شود که سطح ارتباطات و تعاملات زنان روستایی از طریق نهادهای محلی (شورا و دهیاری‌ها) افزایش یابد؛ در این راستا، مداخله و مشارکت زنان روستایی در طرح‌ها و پروژه‌های منابع طبیعی و محیط زیستی می‌تواند تأثیرگذار باشد. یکی از پیشنهادهای کاربردی مفیدی که می‌تواند در بروز و تداوم

رفتارهای زیست‌محیطی مناسب بین زنان روستایی تأثیر شگرف داشته باشد، استفاده از سازوکارهای انگیزشی و تشویقی گوناگون و از آن جمله اعطای تسهیلات و وام‌های کم‌بهره و نیز تشویق و تجلیل از زنان روستایی مقید به رفتارهای سازگار با محیط زیست از طریق رسانه‌های گروهی است.

یادداشت‌ها

1. Theory of Planned Behavior (TPB)
2. Norm Activation Theory (NAT)
3. Theory of Values-Beliefs-Norms (VBN)
4. Fishbein and Ajzen
5. Attitude
6. Subjective norm
7. Perceived behavioral control (PBC)
8. Accessible population
9. Krejcie and Morgan
10. Construct validity
11. Discriminant validity
12. Average Variance Extracted
13. Composite/construct reliability
14. Critical ratio
15. Normal curve

منابع

1. Aghdasi, S., Babaei, F. and Mohammadi, A. (2014). Role of rural women facilitators in education of sustainable development and environment conservation. *Sustainability, Development and Environement*, 1(1): 31-39. (Persian)

2. Ajzen, I. (2013). Constructing a theory of planned behavior questionnaire. Amherst, MA. USA: University of Massachusetts.
3. Ajzen, I. and Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behavior. In: *The Handbook of Attitudes*; Albarracin, B.T., Johnson, B.T., Zanna, M.P. (Eds); Erlbaum: Mahwah, NJ, USA, pp. 173-221.
4. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50: 179- 211.
5. Ajzen, I. and Fishbein, M. (1980). Understanding attitudes and predicting social behavior. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
6. Armitage, C.J. and Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: a meta-analytic review. *The British Journal of Social Psychology*, 40: 471-499.
7. Bamberg, S. and Moser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: a new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1): 14-25.
8. Botetzagias, L. Dima, A.F. and Malesios, C. (2015). Extending the theory of planned behavior in the context of recycling: the role of moral norms and of demographic predictors. *Resources, Conservation and Recycling*, 95: 58-67.
9. Dinc, S.M. and Budic, S. (2016). The impact of personal attitude, subjective norm, and perceived behavioural control on entrepreneurial intentions of women. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 9(17): 23-35.
10. District Governor of Jiroft County (2016). Population statistics of Halilrood sub-district in separated villages. In- person, February 14. (Persian)
11. Fielding, K.S., McDonald, R. and Louis, W.R. (2008). Theory of planned behavior, identity and intentions to engage in environmental activism. *Journal of Environmental Psychology*, 28: 318-326.
12. Fishbein, M. and Ajzen I. (1975). Belief, attitude, intention, and behavior. Reading, MA: Addison-Wesley.

13. Hair, J., Black, C., Babin, J. and Anderson, E. (2010). Multivariate data analysis. USA: Prentice Hall.
14. Hejazi, Y. and Eshaghi, S.R. (2014). Explaining rural people environmental behavior based on the theory of planned behavior: a case from west provinces of Iran. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 45(2): 257-267. (Persian)
15. Hemayatkhah Jahromi, M., Ershad, F., Danesh, P. and Ghorbani, M. (2017). Explore environmental behavior based on the model of TPB. *Social Development Quarterly*, 11(3): 31-66. (Persian)
16. Kaiser, F. G., Wolfing, S. and Fuhrer, U. (1999). Environmental attitude and ecological behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 19(1): 1-19.
17. Klockner, C.A., Nayum, A. and Mehmetoglu, M. (2013). Positive and negative spillover effects from electric car purchase to car use. *Transportation Research, Part D*, 21: 32-38.
18. McDonald, F.V. (2014). Developing an integrated conceptual framework of pro-environmental behavior in the workplace through synthesis of the current literature. *Administrative Sciences*, 4: 276-303.
19. Najafian, M. and Namdari, R. (2012). Investigation of effective social and economic factors on women's performance in environment conservation. *Journal of Woman and Culture*, 3(11): 89-98. (Persian)
20. Novah, A. and Foroutankia, Sh. (2012). Investigating the relationship between rational action and environmental behavior (case study: urban society of Andimeshk County. *Quarterly of Environment Sciences and Engineering*, 51, 69-78. (Persian)
21. Rahimi Faizabad, F., Yazdanpanah, M., Forouzani, M., Mohammadzadeh, S. and Berton, R. (2016). Explanation of farmers' water conservation behaviors using extended planned behavior theory: the case of farmers in Aleshtar County. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 12(2): 1-17. (Persian)

22. Sawitri, D.R., Hadiyanto, H. and Hadi, S.P. (2015). Pro-environmental behavior from a social cognitive theory perspective. *Procedia Environmental Sciences*, 23: 27-33.
23. Turuga, R.M., Howarth, R.B. and Borsuk, M.E. (2010). Pro-environmental behavior: rational choice meets moral motivation. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1185: 211-224.
24. Zumbo, B.D., Gadermann, A.M. and Zeisser, C. (2007). Ordinal versions of Coefficients Alpha and Theta for Likert rating scales. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 6: 21-29.